

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора, професора-завідувача кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету

Харлан Ольги Дмитрівни

на дисертацію Рибальченко Ольги Юріївни на тему «КУЛЬТУРОЛОГЕМА ВОЛИНЬ У ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ МІЖВОЄННОГО ДВАДЦЯТИЛІТТЯ)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Сучасна гуманітаристика дедалі більше звертає увагу на пограничні території як на унікальні простори перетину культур, національних ідентичностей та історичних наративів. Волинь – одна з таких територій, яка впродовж століть була своєрідним культурним, релігійним та етнічним перехрестям. Її образ у літературі міжвоєнного двадцятиліття виявляється надзвичайно складним, суперечливим і водночас репрезентативним щодо формування транснаціонального культурного простору.

У цьому контексті особливої уваги потребує поетичний дискурс, в якому Волинь постає як культурологема – символічна одиниця, що акумулює історичну пам'ять, міфологізовані уявлення про край, а також переживання спільного і відмінного в українській та польській культурах. Незважаючи на інтерес до літератури пограниччя, українсько-польський літературний діалог саме на рівні поетичного осягнення Волині залишається малодослідженим, особливо в аспекті порівняльної інтерпретації культурних смислів. Таким чином, дисертація Ольги Рибальченко є актуальною як з огляду на необхідність глибшого осмислення національної та регіональної ідентичності, так і в межах ширшої європейської парадигми досліджень культурного пограниччя. Робота поглиблює розуміння поетики простору,

історичної пам'яті та формування культурної свідомості у поезії, що постала в умовах складного українсько-польського діалогу першої половини ХХ століття.

Ця тема є надзвичайно актуальною в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів і постійного зростання наукового інтересу до пограничних культурних просторів. Дослідження має значення не лише для розвитку філологічної науки, а й для поглиблення українсько-польського культурного діалогу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Дисертаційна робота Ольги Рибальченко «Культурологема Волинь у літературі українсько-польського пограниччя (на матеріалі поезії міжвоєнного двадцятиліття)» присвячена аналізу специфіки волинського тексту в поезії міжвоєнного періоду.

Авторка досліджує, як географічний простір Волині перетворюється на культурологему та набуває особливого значення у літературному та культурному вимірі. Розглянуто поетичну групу «Волинь» і творчість таких авторів, як Юзеф Лободовський, Стефан Шайдак, Чеслав Янчарський, Вацлав Іванюк, Ян Спєвак, Зигмунт-Ян Румель, Зузанна Гінчанка, Зофія Вержбицька та ін.

У першому розділі досліджено поняття геопоетики, культурного пограниччя, «малої вітчизни» та «волинського тексту», що є основою для аналізу творів українсько-польського пограниччя. Визначено різницю між поняттями фронтир, «креси» та пограниччя. Окреслено вплив теорій Кеннета Уайта, який розглядав геопоетику як зв'язок людини із землею та космосом.

Авторка грамотно вибудовує термінологічний апарат, визначає поняття «культурологема», «волинський текст», «геопоетика», «мала батьківщина», «пограниччя». У дисертації простежено міждисциплінарний підхід, що є сильною стороною роботи. Значну увагу приділено працям як вітчизняним, так і зарубіжним дослідників. Основна ідея полягає у поєднанні

поетологічних та культурологічних підходів для розуміння феномену Волині як літературного простору. Авторка пропонує оригінальну інтерпретацію «волинського тексту» через призму геопоетики. Позитивно оцінюється чітке окреслення дефініцій та джерельна база.

Другий розділ присвячений дослідженню літературних течій міжвоєнного періоду. Особлива увага приділена катастрофізму як ключовому художньому напрямку, що відображає тривожні настрої перед Другою світовою війною. Аналізується вплив чорного романтизму, апокаліптичних візій та катастрофічного мислення у творах Чеслава Мілоша, Юзефа Чеховича, а також інших волинських авторів – Вацлава Іванюка, Яна Спєвака та Юзефа Лободовського. Також у цьому розділі розглядається автентизм – напрям, який акцентує увагу на глибинному зв'язку поезії з національною культурою, представниками якого в польській літературі міжвоєнного двадцятиліття були Ян-Болеслав Ожуг, Станіслав Чернік, Чеслав Янчарський, Єжи Петркевич, Юзеф-Анджей Фрасік, Тадеуш-Юліуш Демчик, Болеслав Кобжинський і Стефан Шайдак. Окремо виділена творчість Стефана Шайдака та Станіслава Черніка.

Авторка поглиблено аналізує явища катастрофізму та автентизму як основні світоглядно-естетичні стратегії поетів волинського регіону. Важливим є зв'язок із європейськими літературними тенденціями (авангарди Люблін, Вільнюс, опозиція «Скамандру»). Цікавим є виділення творчості Зузани Гінчанки як прикладу внутрішнього спротиву канонам.

Розкрито ідею, що катастрофізм був не просто естетикою, а відображенням історичної тривоги, а автентизм – формою збереження локальної ідентичності. Розділ сильний завдяки глибокому аналізу текстів та зв'язку з історичним контекстом.

Третій розділ присвячено культурологічним маркерам волинського простору у творчості авторів поетичної групи «Волинь». Аналізуються авторські проекти, жіночий поетичний дискурс, роль геотопосів та міфологічних елементів у формуванні образу Волині.

Найбільш оригінальна частина дослідження, де представлено детальний розгляд творчих проєктів членів групи «Волинь». Показано роль міфотворчості, фольклорних джерел, націотворчих ідей. Значну увагу приділено жіночій поезії та ролі локальних геотопосів у формуванні культурного коду. Авторка доводить, що культурологема Волинь має інтеркультурний та інтегративний характер, поєднуючи національні та наднаціональні сенси. Беззаперечна перевага – глибина аналізу і виведення наукової моделі геопоетичного простору.

У висновках підкреслено, що поезія міжвоєнного періоду на Волині має унікальний геопоетичний вимір і є важливим елементом міжкультурної комунікації. Дослідження сприятиме подальшому розвитку методології аналізу катастрофізму та автентизму в літературі.

Авторка узагальнює результати, пропонуючи системний підхід до вивчення літератури пограниччя. Відзначає вплив дослідженої поезії на наступні літературні періоди та перспективи для подальших наукових студій. Створено концепт «волинського тексту» як стабільного елементу міжкультурного діалогу та моделі для подальших геопоетичних досліджень. Підсумки переконливі й логічні.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання матеріалів для викладання курсів «Польська література у світовому контексті», «Теорія літератури» та «Сучасний літературний процес». Робота також є підґрунтям для розробки спецкурсів та проведення наукових конференцій.

Наукові положення дисертації є добре структурованими і логічно послідовними. Авторка чітко визначає предмет дослідження – культурологему Волині в літературному дискурсі українсько-польського пограниччя; формулює дослідницькі завдання відповідно до мети, які повністю реалізуються в ході роботи; спирається на інтердисциплінарний підхід, поєднуючи методи літературознавства, культурології, історичної поетики та *memory studies*.

Кожне наукове положення випливає з детального аналізу поетичних текстів українських і польських авторів і підтримується теоретичною базою (зокрема, роботами Е. Рибіцької, О. Веретюк, М. Чермінської, П. Нора, інших літературознавців).

Висновки дисертації засновані на ретельному аналізі конкретного поетичного матеріалу; зіставленні текстів представників різних літературних традицій; використанні широкого кола джерел (наукових досліджень, мемуарів, документальних матеріалів, архівних текстів).

Достовірність забезпечується репрезентативністю джерельної бази (авторка використовує поезію ключових представників літератури того періоду); послідовністю інтерпретацій, що не суперечать ані логіці, ані історичному контексту; аргументованим викладом матеріалу, з опорою на відповідну теоретичну літературу.

Рекомендації дисертантки є логічним продовженням її висновків. Вони включають: можливість використання матеріалів дисертації в академічному викладанні (література пограниччя, культурологія, регіональні студії); перспективи подальших досліджень у напрямку літературної географії, прикордонної ідентичності та культурної пам'яті. Рекомендації побудовані на практичних потребах сучасної гуманітаристики та відповідають завданням академічного та освітнього простору.

Авторка демонструє глибоке знання матеріалу, системний аналітичний підхід і вміння формувати узагальнення на основі текстового аналізу. Її робота не лише відповідає вимогам до наукового дослідження, а й має значну міждисциплінарну та прикладну цінність.

Наукова новизна одержаних результатів, їх теоретична і практична значущість. Подана на захист робота Ольги Рибальченко безперечно має наукову новизну й практичну цінність, адже наразі дослідження культурологами Волинь у літературі українсько-польського пограниччя (на матеріалі поезії міжвоєнного двадцятиліття) провадиться вперше. Найбільш

істотні наукові результати, запропоновані в роботі, можна подати в таких положеннях:

- уперше у вітчизняному літературознавстві здійснено цілісне дослідження образу Волині як культурологеми в польській поезії міжвоєнного періоду в контексті літератури пограниччя;
- запропоновано новий підхід до інтерпретації Волині як особливого пограничного культурного простору, де перехрещуються національні, релігійні, ментальні та ідентичні коди, що проявляються в поетичному тексті;
- уведено до наукового обігу маловідомі та малодосліджені тексти польських поетів, зокрема тих, чий твори раніше не розглядалися у спільному україно-польському контексті;
- обґрунтовано концепт культурологеми Волині як ключового чинника формування регіональної ідентичності в літературі прикордоння;
- визначено й проаналізовано трансформації в зображенні Волині залежно від поетичних стратегій, ідеологічного контексту та культурної пам'яті, притаманної польському письменству міжвоєнної доби;
- поглиблено понятійно-термінологічний апарат дослідження літератури пограниччя, зокрема шляхом актуалізації категорій «культурологема», «літературне пограниччя», «поетика регіону».

Результати дисертації можуть бути використані в літературознавчих, культурологічних, історичних дослідженнях, а також у викладанні курсів із регіоналістики, історії українсько-польських взаємин, поетики простору та пам'яттєвих студій.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Робота має чітку композицію, логічно побудована та методологічно обґрунтована. Розділи послідовно висвітлюють розвиток наукової думки від теоретичних засад до практичних прикладів аналізу текстів. Підкріплена багатою джерельною

базою, дисертація демонструє високий рівень літературознавчої підготовки здобувачки.

Робота апробована досить добре, оскільки, крім самого тексту дисертації, авторка має 8 одноосібних публікацій, з них 3 статті – у фахових вітчизняних виданнях категорії Б, 1 – у зарубіжному науковому збірнику, який індексується у міжнародній наукометричній базі «Scopus», і 4 тез виступів на міжнародних семінарах.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи. Схвально поцінуюючи подану до захисту дисертацію Рибальченко Ольги Юріївни, вважаємо доцільним винести на обговорення такі запитання і рекомендації:

По-перше, серед опрацьованого матеріалу – твори як старших, так і молодших письменників, які формували обличчя пограничного письменства у міжвоєнну епоху. Чи у дослідженні звернено увагу на зв'язок поколінь у культурному пограничному просторі?

По-друге, потребує уточнення один із формальних елементів дисертації. У самій назві роботи і повсюдно у тексті використано термін «Міжвоєнне двадцятиліття» із титульною великою літерою у цьому словосполученні. Звісно, відразу виникає запитання, чим керувалася дисертантка, дотримуючись такої правописної форми, оскільки автори більшості публікацій на заявлену тему пропонують запис цього поняття з малої літери. Як Ви можете обґрунтувати використання поняття «Міжвоєнне двадцятиліття» як окремого періоду польської літератури? У роботі на с. 52 першого розділу частково знаходимо відповідь на це запитання, однак вона вимагає розширення і чіткого окреслення запропонованих термінів.

По-третє, на с. 165 дисертації Ольга Рибальченко слушно звернулася до тексту вірша «Пролог» Стефана Бардчака як прикладу значного накопичення геотопосів, проте далі подала настільки короткий поетичний фрагмент, що він став малоілюстративним. Може, варто було б вибрати довший або інший уривок вказаного твору, щоб це явище проілюструвати.

Остання із дискусійних проблем, яка потребує уточнення: Чи усі твори досліджених Вами міжвоєнних польських митців можна без застережень зарахувати до «волинського тексту»? Маємо тут на увазі і поетичну групу «Волинь», і тих авторів, твори яких проаналізовані в роботі. Деякі з представлених поетів перебували на Волині дуже коротко, інші, згадані у Вашій дисертації, належали до так званого дальшого, а не суто волинського пограниччя, тому й виникає таке запитання, відповідь на яке дозволить увиразнити об'єкт проведеного дослідження.

Зазначені дискусійні зауваження та запитання не применшують вартості наукового дослідження, яке має чітку структуру, змістовну наповненість, серйозну теоретичну обґрунтованість.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Тема дисертаційної роботи Ольги Юріївни Рибальченко актуальна. Висновки та основні положення дисертації мають наукову новизну, високу теоретичну та практичну цінність. Під час аналізу дисертації порушень академічної доброчесності не виявлено.

Загальний висновок. Таким чином, можемо підсумувати, що дисертації Рибальченко О.Ю. відповідає паспорту спеціальності 035 Філологія, що забезпечується предметною областю та основними методами дослідження. Дисертація Ольги Рибальченко «Культурологема Волинь у літературі українсько-польського пограниччя (на матеріалі поезії міжвоєнного двадцятиліття)» є ґрунтовною науковою працею, що поєднує літературознавчий, культурологічний і компаративний підходи. Авторка вміло окреслила теоретичні засади дослідження, чітко сформулювала мету та завдання, обґрунтувала актуальність теми. Дослідження вирізняється глибоким аналізом поетичних текстів і широким контекстуальним підходом. Особливої уваги заслуговує вміння поєднати теоретичний апарат із практичним аналізом творів, що дозволило висвітлити культурологему Волині як явище в літературі та мистецтві.

Дисертація має значне наукове та практичне значення, адже не лише розкриває особливості поетичної творчості українсько-польського пограниччя, а й створює підґрунтя для подальших досліджень з геопоетики, катастрофізму та міфопоетики. Робота написана на високому науковому рівні, відзначається логічністю, аргументованістю, ретельністю в роботі з джерелами та достовірністю висновків. Стиль викладу чіткий і науково виважений.

Отже, науковий рівень поставлених у дисертації завдань, їх вирішення, наукова новизна, теоретичне значення та практична цінність досягнутих результатів дають підстави зробити висновок про те, що дисертація «Культурологема Волинь у літературі українсько-польського пограниччя (на матеріалі поезії Міжвоєнного двадцятиліття)» – актуальне, оригінальне й самостійне дослідження, котре відповідає вимогам до оформлення (наказ МОН України від 12.01.2017 № 40), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21 березня 2022 р. № 341), а її авторка, Рибальченко Ольга Юріївна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач-професор кафедри
української та зарубіжної літератури
і порівняльного літературознавства
Бердянського державного
педагогічного університету

Ольга ХАРЛАН